

клубню просто запалили” (“Буває іноді в неволі...”). Отож жовтий колір у колективному підсвідомому позначає волю, передусім господарську волю, достойне життя, мрію про нього, спалах активності, спрямований на її здійснення.

У життєствердному вимірі синій колір позначає волю: “Кругом **поле**, як те **море** широке, **синіє**” (Тополя), “І вам слава, **сині гори**” (Кавказ), “А я полечу **Високо**, високо за **синії хмари**? Немає там власті, немає там кару” (Сон(Комедія)). В негативному сенсі синій колір позначає результат життєзгубної злости: мати, задумавши утопити дочку “од злості ... **синіє**” (Утоплена).

Приведений огляд семантики кольоропозначаючих понять розкриває чуттєві місти між дією людини, умотивованою ініціативними пробудженням “Кобзаря”, діями, нараямими “Кобзарем”, і причинним її джерелами, зібраними у дієздатному дусі України. Кожне з названих вище узагальнень, та й інші подібні, показують, через які “частоти”, кажучи радіотехнічної термінологією, дієздатність людини “резонує” з побуджуючим духом.

І насамкінець, хоч проведений зріз торкається кольорів, що їх національними символами, тобто видимими позначеннями провідних гасел, він не розкриває всіх зв’язків між гаслом і мотивом до нього, захованим у дусі України. Також названі зв’язки не обмежені власне ідеологічним спрямуванням у вись провідного гасла, а розширюються також на весь часопростір буденного, індивідуального, родинного, аж до відречено позаідеологічного, як внук, котрий байдуже “несе косу в росу”.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ

РУДАКЕВИЧ ОЛЕГ М. (м. Тернопіль)

Copyright © 2014

УДК 323.1

Українське національне відродження XIX ст. завдячує перш за все творчій діяльності та політичній позиції Тараса Шевченка. У ХХІ ст. національно-визвольна боротьба українців продовжується, але, як не парадоксально це звучить, тепер уже в державі під назвою “Україна”. За цих умов і політикам, і широкому народному загалу варто ретельно проаналізувати націєтворчі настанови Великого Кобзаря й актуалізувати ті з них, що відповідають вимогам нової історичної доби та ситуації, що склалася.

Вітчизняні націологи здебільшого акцентують увагу на так званому “поетичному визначенні нації”, даному Т. Шевченком у поемі “І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні й не Україні моє дружнєє посланіє” (1845 р.), мовляв нація – це міжгенераційна спільнота земляків [1, с. 60–61]. Однак слід зауважити, що поет не використовував ні в цьому, ні в інших творах термін “нація”, хоч у тогочасній західноєвропейській літературі слово “нація” набуло поширення, в т. ч. як наукове поняття. На нашу думку, згадане визначення має швидше відношення до загальної характеристики етнічних спільнот, які можуть бути, або й не бути націями. Між тим, дана сентенція є вельми влучною дефініцією етносу загалом, адже йдеться про а) історичну спільність людей, яка характеризується біологічною та духовною єдністю минулих, сучасних (“живих”) і майбутніх (“ненароджених”) поколінь; б) об’єднання вихідців з однієї землі (“земляків”); в) одноплемінників, які проживають не лише на батьківщині, а й за її межами.

Виникає питання: чи мислив Т. Шевченко про тип спільноти, яку за нинішніми науковими уявленнями можна назвати нацією? Іншими словами: чи визначив він у своїй поезії (свідомо чи підсвідомо) суттєву ознаку нації, що могло дати його творчості особливий сенс і призначення? Історія дала ствердну відповідь на це питання, хоч багато хто з відомих інтелектуалів тогочасної України не зрозумів сутнісної характеристики українського питання в трактуванні Кобзаря.

Справжнє усвідомлення геніальності Т. Шевченка, праксеології його національного вчення прийшло згодом, наприкінці XIX – початку ХХ століть, коли український соціум почав набувати політичної суб’єктності. Методологія цього прозріння полягає у співставленні шевченкового ідеалу України, детально описаного в політичній поезії митця, та його характеристики тогочасної

“Малоросії” – українського суспільства, яке духовно й соціально животіло в Російській імперії. Т. Шевченко, як влучно зауважив Є. Маланюк, – “з усім запалом своєї вогненної натури намагається *заповнити* ту історичну й соціальну порожнечу, що побачив на батьківщині. Він намагається оживити гоголівські мертві душі української шляхти і розкрити очі ошуканій кріпацькій масі, себто сполучити й оживити спаралізовані складники нації, вдихнути *історичне* життя в завмерлий національний організм” [3, с. 37]. Малоросія стане Україною, переконував Шевченко, лише здобувши незалежність і побудувавши власну державу, бо “В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля” [6, с. 293]. Фактично мова йде про те, що повноцінний сучасний народ – нація – це політично зрілий етнос, в якому органічно поєднуються етнокультурне та політичне начала в соціальному організмі, взаємно доповнюючи та підсилюючи їх. Саме таке трактування сутності нації – етнічної, політичної чи змішаної (етнополітичної) – набуває все більшого теоретичного обґрунтування, над чим працює і автор даної статті [5].

Для підтвердження наведеного висновку про шевченкове розуміння етносу на вищій (національній) стадії його розвитку, доцільно розкрити погляди на український народ, стан його історичної суб’єктності двох авторитетних українських інтелектуалів XIX ст. – Миколи Костомарова та Пантелеймона Куліша.

М. Костомаров у 40-х рр. XIX ст. проявив себе як ідеолог панслов’янського федералізму, для якого були характерні ідеї українського автономізму, республіканізму та політичного радикалізму. Але уже під час слідства щодо діяльності Кирило-Мефодіївського братства, Костомаров зрікся ідеологічних засад започаткованої ним організації. Коли, після десятилітньої мовчанки він знову зайнявся політичною публіцистикою, то став ідеологом українофільства суть якого в пропаганді культурницького автономізму на засадах лояльного ставлення “південноруської народності” до існуючого режиму та його русифікаторської політики. Більше того, після заборони української мови циркуляром міністра внутрішніх справ Росії П. Валуєва (липень 1863 р.) та таємним Емським указом Олександра II (липень 1876 р.), – М. Костомаров пише свої твори тільки російською мовою. Він радить українцям обох європейських імперій бути передусім добрими російськими та австрійськими патріотами. Враховуючи пропагандистські настанови лідера культурницького українофільства 60-80 рр. XIX ст., можна погодитися з висновком Ю. Охримовича, який вважав, що Костомаров “причинився найбільше до знищення політичного українства” [4, с. 135], а отже й до блокування шевченківського розуміння головного завдання національного відродження українства – політичного визволення України.

П. Куліш був близьким товаришем М. Костомарова і Т. Шевченка. Але, якщо Шевченко найбільшою трагедією українського народу вважав втрату ним політико-державної самостійності, то Куліш за упадком Гетьманщини не жалів і, навпаки, дивився на ліквідацію політичної самостійності України, як на річ природну, зрозумілу й навіть потрібну в інтересах збереження культури народу і примноження його добра. В історичному романі “Чорна Рада”, а потім і в інших творах, він намагався доказати нездатність українців до самостійного політичного життя, тому злиття України з Росією, на його погляд, відповідає інтересам українців. У поезії “Останньому кобзареві козацькому”, епіграфом до якої є Шевченкові слова “Слава не поляже...”, є такі слова: “Не поляже, кажеш слава... Ні, кобзарю, брате! Прокляла своє козацтво Україна-мати” [2, с. 223].

Доречно зауважити, що П. Куліш, як щирий українофіл, вірив у духовний потенціал свого народу. Він підкреслював: якщо росіяни – державники, то українці володіють великим духовним скарбом, а тому в майбутньому щиро докладуться до розвитку культури російської держави. Куліш також мріяв про прийдешнє добровільне об’єднання слов’ян за умови утвердження “гегемонії свободи”. Так, у поезії “Національний ідеал” він підкреслює: “Без єзуїта лях, москаль без бюрократа Зустріне серед нас приятеля і брата. Топімо ж у Дніпрі ненависть братню дику, спорудімо втрьох імперію велику” [2, с. 215]. Але чи утвердиться “гегемонія свободи” і реалізується “національний ідеал” єднання, коли український народ не буде шанувати визвольну боротьбу козацтва й сучасних героїв, не віритиме у свою власну державотворчу потенцію?

Як бачимо, П. Куліш гостро полемізував з Т. Шевченком із проблем стратегії виживання українства, що мало суперечливий вплив на формування національної самосвідомості українського народу. Не важко помітити, що Кулішева ідеологія пристосування, а не боротьби за свободу, й нині живуча серед значної частини українських інтелектуалів та громадських діячів, яка вітається й підтримується колишніми поневолювачами України та її п’ятою колоною.

Аналіз творчості Т. Шевченка дає право зробити висновок, що поет всебічно осмислив і пропагував основні напрями українського відродження, які, як показав час, дозволяють народу крок за кроком набувати національного статусу. До них у першу чергу належать такі програмні цілі й настанови.

1. Вести рішучу революційну боротьбу за визволення з-під російської імперської влади. У “Заповіті” поет закликає: “Поховайте та вставайте, кайдани порвіть і вражою злою кров’ю Волю окропите” [6, с. 313].

2. Докласти зусиль для відродження власної державності. У вірші “Суботів” Т. Шевченко пророкує: “Церква-домовина (російська імперська держава – О. Р.) Розвалиться... і з-під неї Встане Україна... І помоляться на волі Невольничі діти!” [6, с. 272].

3. Реалізувати гасло “Будьте люди!”. В поемі “До мертвих і живих...”, яка є своєрідним зверненням поета до українських магнатів. Вони, зазначає Т. Шевченко, “Людей запрягають В тяжкі ярма. Орють лихо, Лихом засівають” [6, 292]. Поет закликає: “Схаменіться! Будьте люде, бо лихо вам буде. Розкуються незабаром Заковані люде... І потече сторіками Кров у синє море Дітей ваших...” [6, с. 293].

4. Забезпечити соціальну солідарність та єдність українців. У згаданій поемі поет закликає панство до єднання з простолюдом, для того щоб настали в Україні кращі часи. Зокрема, він пише: “Обніміте ж, брати мої, Найменшого брата, – Нехай мати усміхнеться, Заплакана мати!... І забудеться срамотна Давня година, І оживе добра слава, Слава України...” [6, с. 298]

5. Нейтралізувати головного внутрішнього ворога українського народу – малоросійство, москвофільство, царєфільство й зрадництво. Не лише прості, а й заможні українці втрачають історичну пам’ять, історичний досвід. Вони не знають: “Чиї сини? яких батьків, Ким? за що закуті?” [6, 296] Тих, хто служить “отечеству чужому”, поет таврує грізними словами: “Раби, підніжки, грязь Москви, Варшавське сміття ваші пани, Ясновельможнії гетьмани!” [6, с. 296].

6. Формувати патріотичність та героїзм у нових генерацій народу. У поемі “Сон” поет з великою шаною ставиться до борців за волю. “А між ними... (каторжанами в Сибірі, пише Т. Шевченко, – О. М.) В кайдани убраний, Цар всесвітній, цар волі... В муці, в каторзі не просить. Не плаче, не стогне! Раз добром нагріте серце Вік не прохолоне!” [6, с. 214]. В поезії “Холодний яр” Т. Шевченко, ведучи мову про повстання гайдамаків, наголошує: “За святую правду-волю Розбійник не стане... Не розіб’є живе серце За свою країну!” [6, с. 300]

7. Перестати бездумно поклонятися усьому чужому, відстоювати цінності народу, особливо мову. У поемі “І мертвим, і живим...” поет звинувачує тих, хто “преться на чужину Шукати доброго добра, добра святого. Волі! Волі! Братерства братнього!” [6, 293]. Відносно них він висловлює побажання: “Ох, як би то сталось, щоб ви не вертались, Щоб там і здихали, де ви поросли!” [6, с. 293]. Щодо ставлення до рідної мови, Т. Шевченко зауважує: “...всі мови Слав’янського люду, всі знаєте, а своєї Дастьбі... – Колись будем і по-своєму глаголать, Яку німець покаже та до того й історію нашу нам розкаже” [6, с. 295].

Названі критичні зауваження і побажання, які стосувались життя в Україні середини ХІХ ст., є актуальними й сьогодні.

Росія ніяк не може змиритися з тим, що утворилася суверенна українська держава. Здійснюючи свою неокolonізаційну політику, вона стримує її економічний розвиток, намагається шляхом шантажу заблокувати рух України до європейських цінностей та співпраці з Європейським Союзом. Існуюча в Україні влада, всупереч волі більшості народу, співпрацює з росіянами, зраджуючи свою державність і націю.

На весь зріст постало питання про новий, власне український проект державності, зокрема про “українську Україну” чи т.зв. “третю республіку”, яка втілить ідеал вільної країни на благо українського народу.

В Україні політикою заправляють олігархи, надшвидкими темпами примножуючи свої капітали за рахунок грабування державної казни та нищівної експлуатації народу. Тому знову актуальним є шевченківське гасло “Схаменіться! Будьте люде!”.

Український соціум стрімко розшаровується на жменьку багатих людей і більшість українського люду, який живе за межею бідності. Настав час магнатам поділитися з народом своїм багатством, обійняти, як пише Т. Шевченко, “найменшого брата”. В іншому випадку соціальний розкол приведе до революційного протесту, підірве єдність і потугу держави, її суверенний статус. Нинішні “Євромайдани” в Україні є реальним виявом відчайдушного протесту народних мас проти злочинної економічної та соціальної політики держави, захланної поведінки олігархів та їх представників в органах влади.

Надалі вельми актуальною залишається проблема подолання проявів меншовартості, малоросійства, москвофільства, зрадництва, які знову реально загрожують українській державності. Дивно, але приклад такої поведінки дають високопосадовці, дбаючи про свої особисті інтереси, а не благо нації. Від цієї “гязі” і “сміття” Україні слід рішуче самоочиститися.

Гасло “Слава Україні!” – “Героям слава!” стало головним гаслом революційної боротьби сучасного українського народу. Людей, в яких “добром налите серце”, “царів волі” стає все

більше. Громадянське суспільство і державні установи повинні цілеспрямовано формувати активну життєву позицію громадян, особливо молоді. Це буде запорукою щоденного відстоювання народом своїх прав і свобод, послідовного формування демократичного суспільства й держави.

Владоможці та олігархи підписують стратегічні союзи з Росією, а самі навчають дітей і облаштовують нерухомість у високорозвинених країнах Заходу. Вони нехтують українською мовою як державною, перебуваючи на державній службі. Замість того, щоб “пертися на чужину”, необхідно утверджувати європейські цінності в Україні, зокрема забезпечити європейський рівень освіти.

Народ глибоко шанує Великого Кобзаря, його геніальні пророцтва й настанови. Не даремно на сценах Євромайданів на чільному місці перебувають портрети та вислови Тараса Шевченка. Він і надалі веде український народ до свободи та гідного життя.

1. Гринів О. Українська націологія : XIX–початок XX століття. Історичні нариси / О. Гринів. – Львів : Світ, 2005. – 288 с.

2. Куліш П. О. Чорна рада: роман, оповідання, вірші / П. О. Куліш. – Харків : Фоліо, 2011. – 287 с.

3. Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації. Студії і роздуми / Є. Маланюк. – К. : Атіка, 1995. – 236 с.

4. Охримович Ю. Розвиток української національної політичної думки / Ю. Охримович // Вишкільний курс. Матеріали до історії суспільної політичної думки в Україні XIX–XX ст. / уклад проф. Г. Васильович, керівник Інституту суспільно-політичної освіти. – Брюссель–Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк–Торонто : Вид-во Спілки української молоді, 1977. – С. 77–172.

5. Рудакевич О. Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія / О. Рудакевич. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ “Економічна думка”. – 292 с.

6. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1964. – 647 с.

РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНФЛІКТУ МІЖ ЗНЕОСОБЛЕНОЮ ТА ОСОБИСТІСНОЮ ПАРАДИГМАМИ БУТТЯ ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

САБАДУХА В.О. (м. Луганськ)

Copyright © 2014

УДК 141.319.8:821.161.2

Відомі дослідники творчості пророка української нації Тараса Григоровича Шевченка Г. Грабович та О. Забужко зауважують, що у творчому доробкові поета присутня таїна, яку ще не усвідомлено [1, с. 49; 4, с. 9]. Утім, її суть зрозумів ще класик української філософії Д. Донцов, коли написав, що ідея розподілу людей за їхніми спонуваннями до життєдіяльності становить приховану таємницю української філософії та літератури. Філософ зазначив, що цей поділ червоною стрічкою проходить “через усі твори Г. Сковороди, І. Вишенського, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Олени Теліги – взагалі поетів львівського “Вісника”. Не лише я, а й вони ділять людей на дві “породи”, згідно не з їх соціальним станом, а з їх духовою природою, з їх духом; ділять на дві різні категорії: на “шляхтича” – і “мужика”, “козака” – і “свинопаса”, лицаря – і “плебея”...” [3, с. 248]. Отже, духовні провідники української нації виділяли *дві форми буття людини*: шляхетну і плебейську, особистісну і знеособлену, які, на жаль, залишаються до цього часу теоретично не осмисленими в українознавстві. Прикро, що ідея поділу людей за рівнем їх спонувань певним чином знівельована сучасною суспільною свідомістю.

Переконаний, що Шевченко-філософ відчував приховану тенденцію всесвітньої історії, яку ми позначаємо як боротьбу знеособленого начала буття людини проти особистісного. Подібного висновку доходить і Грабович: “Його (Шевченка - В. С.) цікавить не власне історія <...>, а її глибоке, істинне, нині здебільшого забуте, або спотворене, або приховане значення” [1, с. 49]. Таке відчуття виникає не щодо якогось окремого вірша, а стосовно творчості в цілому. Боротьба знеособленого проти особистісного знайшла філософське узагальнення в концепції особистісного буття [6].